

Eudald Espluga, EL MATÍ DIGITAL, 27 de novembre de 2013

ELS NENS DEL SAC I LES MALES COMPANYIES

Són els contes d'*Els nens del sac*, de Damià Bardera, una mala companyia?

Moltes vegades oblidem la importància de la lectura, possiblement perquè ha esdevingut un acte públic i, per això, gairebé transparent: les campanyes a favor de la lectura formen part del paisatge mediàtic, es promou a les escoles, alguns diaris ens encoratgen a conèixer —i comprar— els clàssics, proliferen els clubs de lectura en biblioteques públiques, hi ha programes televisius dedicats a comentar llibres, etcètera.

Això pot fer que passi desapercebut que la lectura és sempre —i per definició— un acte íntim i privat: és la confrontació directa del lector amb una realitat que l'interpel·la. Un encontre no necessàriament transformador, però que sempre qüestiona —o hauria de qüestionar— la posició del subjecte, que fa trontollar els fonaments mateixos de la individualitat. Com diu Michèle Petit, «el lector no consumeix passivament un text; se l'apropia, l'interpreta, modifica el seu sentit, desplaça la seva fantasia, el seu desig i les seves angúnies entre les línies i les barreja amb les de l'autor. I és allà, en tota aquella activitat fantasmàtica, en aquest treball psíquic, on el lector es construeix».

En últim terme, es tracta de comprendre que en la lectura hi ha en joc l'elaboració d'una posició del subjecte, de la seva pròpia definició com a individu que interactua en un espai social. I és que, des d'aquesta perspectiva, l'home pot ser considerat un pou de narratives a partir de les quals és capaç d'orientar-se en el món i donar sentit a les seves accions.

En conseqüència, si depèn en part de la lectura que adoptem unes narracions de vida i no unes altres, amb tot el que això implica —marcs normatius, motivació a

l'acció moral, autopercepció del subjecte—, no sembla desaforada la proposta del crític literari Wayne C. Booth, que ens convida a fer un tipus de crítica literària ètica que distingeixi entre bones i males companyies.

Què podríem entendre per bona o mala companyia? No es refereix a una crítica al sentit moral del contingut del llibre, ja que la seva no és una actitud arcaïtzant i tradicionalista que vulgui recuperar l'hipotètica virtut de temps pretèrits; més aviat, fa referència a quins hàbits, costums, imatges del jo o de la societat promouen, estigmatitzen, dissimulen, exalten, celebren o condemnen. I Booth va més enllà: si efectivament les persones es veuen transformades per la lectura — en la seva intimitat— vol dir que també canvien les societats —el seu comportament en l'espai públic—, de tal manera que la crítica ètica no pot ser sinó, al mateix temps, crítica política. Són comprensibles, aleshores, polèmiques com la que s'ha obert al voltant de l'últim *best-seller* mundial: *Cásate y se sumisa*, un manual per aprendre a practicar «l'obediència lleial i generosa». No són judicis estètics —formalistes o textualistes— els que pesen sobre llibres com aquest.

Aquesta llarga reflexió vol venir a desembocar en un cas concret, en una pregunta particular: són els contes d'*Els nens del sac*, de Damià Bardera, una mala companyia?

És una qüestió especialment pertinent, ja que els contes de Bardera tenen una relació especial amb el lector. No es deixen apropiat sense més, com tampoc busquen simplement explicar una història, per més significativa o parabòlica que aquesta pugui ser. Si ell considera —com crec que li he sentit dir alguna vegada— que titular un recull d'escrits «contes per pensar», com fa Bucay, és poc més que una tautologia, probablement sigui, primer, perquè no entén la relació entre el lector i el text segons aquesta visió assimilacionista i gastronòmica — expressada en aquest «per a»— en la qual el lector *consumeix* el llibre. I segon, perquè Bardera té ulls a la cara —i no pas de vidre, com el personatge del conte

«l'arbre de nadal» o la protagonista de «l'honradesa»— i sap distingir quan aquells que ens acompanyen —Jorge Bucay i els seus *Contes per pensar*— a pesar d'anar vestits, gairebé disfressats, de promeses terapèutiques que condueixen a l'autoconeixement i l'autotransformació, constitueixen en realitat una pobra proposta que, amb pretesa profunditat, no fa altra cosa que reforçar l'*status quo* i l'immobilisme.

I compte, que aquesta invectiva contra Bucay no té per objectiu ressaltar, per contraposició, la profunditat dels contes d'*Els nens del sac*. La qual cosa tampoc vol dir que els contes d'en Damià no tinguin diferents nivells de lectura, que els tenen. Simplement pretenc mostrar que «la profunditat» —sigui això el que sigui— no té res a veure amb l'experiència de la lectura dels contes de Bardera. En l'excel·lent epíleg de Lluís Calvo que rubrica *Els nens del sac*, s'afirma que Bardera «revela» allò que està «més enllà», allò que «els mateixos fets amaguen», en resum, que vol fer «aflorar» una realitat que, pressuposem, es troba oculta. Tanmateix, per més d'acord que pugui estar amb el contingut del seu anàlisi, penso que la metàfora superfície-profunditat és errònia per acostar-se a la lectura d'aquests contes.

Com ja he assenyalat en algun altre lloc, per comprendre la singular experiència lectora que produeixen els contes d'en Damià hem de tenir en compte la seva recepció: els relats no es deixen consumir; al contrari, oposen resistència al lector. No pas edificant una barrera erudita o construint un complex artefacte narratiu que n'impossibiliti la lectura en un sentit tradicional, com seria el cas de *La casa de hojas* de Danielewski —llibre excepcional que acaba de ser traduït al castellà—.

Si se'm permet la imatge, llegir un conte d'*Els nens del sac* és com tractar de menjar-te a gran velocitat una llesca de pa Bimbo sola: sembla una empresa assumible —«pan comido», que diuen els castellans— i, de fet, al principi no presenta resistència, ja que per la seva pròpia constitució es desfà amb facilitat;

però és aquesta mateixa facilitat al descomposar-se la que provoca que el pa ja rossegat, però no dissolt, es converteixi en una bola mal·leable que impedeix que l'acabis de triturar o bé que te la puguis empassar.

És a dir: el que fa Bardera és jugar amb les pròpies expectatives del lector. No és que mostri res ocult o amagat. Simplement defrauda les projeccions inevitables que es desenvolupen en l'experiència lectora. I és en aquest joc molt ben calculat entre allò esperat i allò esdevingut on el lector és sacsejat com a subjecte, on les seves pròpies creences, hàbits i esperances són interpel·lades directament. A la llum d'aquestes observacions podem comprendre, en part, l'ús que fa Bardera dels contes tradicionals —el gegant del pi, la caputxeta vermella, la rínxols d'or, Hansel i Gretel—, de les situacions socials convencionals —adornar l'arbre de Nadal, explicar contes als nens, les festes de poble, anar al parc d'atraccions—, dels mateixos gèneres literaris —en aquest cas, el bestiari— o fins i tot, en un nivell més general, dels comportaments quotidians i les creences més bàsiques —allò que entenem que és de bon o mal gust—. Uns contes, doncs, que ens obliguen a projectar els propis esquemes mentals sobre aquestes situacions, de vegades simplement amb el títol o amb les primeres línies, per acabar sabotejant aquesta experiència esperada.

En les ressenyes dels seus llibres s'acostuma a emfatitzar el caràcter salvatge, cruel, despietat, brutal i àcid de les seves narracions. I certament ja n'hi han d'imatges i situacions susceptibles de ser així etiquetades. Però quedar-se en la violència —física o simbòlica— em sembla que diu poc dels contes. El seu caràcter grotesc no és mera pirotècnia, sinó un desfermat humor carnavalesc en el sentit bahktinià de l'expressió, que inscriu Bardera en la més ortodoxa tradició satírica: la seva prosa no respon a una estratègia negativa, de confrontació i menyspreu envers el món, sinó que s'erigeix com una forma d'iconoclàstica humanista que, en contra de les aparences, no subscriu el pessimisme antropològic més radical.

El seu és un realisme grotesc que, com hem vist, no desatén la funció dialògica de la literatura: és una via no hipòcrita de representar el món que ressalta una vessant humana, massa humana, que la descripció hegemònica del real acostuma a desdibuixar. Per això no ens ha d'estranyar que la seva poètica connecti amb la de Sagarra o de Javier Tomeo —potser el més gran dels escriptors satírics espanyols juntament amb Torrente Ballester—. Apropa tant la mirada als homes que la contemplació dels seus actes ens sembla desmesurada, histriònica, gairebé irreal.

En aquest sentit, Thomas Bernhard —que és un altre dels grans en això del grotesc— afirmava que «el més lamentable és la Humanitat en sí. No es pot excloure a ningú, crec. Tot, quan es coneix de més a prop, resulta repugnant i antipàtic, si un s'hi familiaritza. Si es mira més de prop, resulta insuportable». D'alguna manera els contes de Bardera ens obliguen a aquesta mirada sostinguda, al replantejament i qüestionament de creences, conviccions i convencions que habitualment ens passen desapercebudes a nosaltres mateixos, que per costum i familiaritat ens són transparents. Com també acostuma a ser-ho el mateix acte de lectura. Per això, encara que la imatge contemplada ens sembli repugnant, antipàtica i insuportable —o precisament per això—, i que, a sobre, ens impedeixi acomodar-nos en tot allò preestablert, no dubto en afirmar que *Els nens del sac* són una bona companyia.